

УДК 343.9

Сухоалець У. А., ст. прокурор відділу нагляду
за додержанням законів органами внутрішніх справ,
Прокуратура міста Києва

Поняття організованої злочинності та її стрижневої категорії – злочинного угруповання

У статті розглянуто наукові та законодавчі підходи до поняття організованої злочинності, визначення характерних ознак організованої злочинності як гострої проблеми сучасного розвитку України. Проаналізовано стрижневу категорію поняття організованої злочинності – організовані злочинні угруповання. Зокрема, їхні види, підходи до класифікації, критерії поділу.

Ключові слова: організована злочинність, організована злочинна діяльність, злочинне об'єднання, організоване злочинне угруповання, організована група.

В статье рассмотрены научные и законодательные подходы к понятию организованной преступности, предложено определение характерных признаков организованной преступности как острой проблемы современного развития Украины. Проанализирована стержневая категория понятия организованной преступности – организованные преступные группировки, в частности, их виды, подходы к классификации и критерии деления.

Ключевые слова: организованная преступность, организованная преступная деятельность, преступное объединение, организованная преступная группировка, организованная группа.

The article deals with consideration of the scientific and legislative approaches to the notion of organized crime, determination of the typical features of organized crime as urgent problem of the modern development of Ukraine. The core category of the notion of organized crime – organized crime groupings – was analyzed. In particular, it is their types, approaches to classification, and criteria of division.

Key words: organized crime, organized crime activity, crime grouping, organized crime grouping, organized group.

Актуальність. Проблема злочинності й боротьби з нею завжди була в центрі уваги не лише фахівців державних інститутів правоохоронних органів, а й широкого кола вчених у цій галузі. Одна з причин такого інтересу – зростаюча соціальна гострота вказаного явища, яке безпосередньо торкається важливих сфер існування громадян і держави.

Організована злочинність не вписується в рамки групової й рецидивної злочинності, відомої чинному законодавству. За своєю суттю це надзвичайно негативне самостійне явище, яке виникло в процесі розвитку самої злочинності. Вона є злиттям рівних видів злочинів в єдину кримінальну діяльність. При цьому окремі суспільно-небезпечні діяння є лише певними операціями більш складної злочинної діяльності. Тут наявна система багаторівневих усталених злочинних зв'язків, що призводять до концентрації злочинності [10, 110-111].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У законодавстві України та наукових дослідженнях наведено багато визначень організованої злочинності. Наприклад, Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. визначає в ст. 1 організовану злочинність як сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [4]. Вітчизняні вчені-кримінологи А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський, автори монографії «Корислива злочинна діяльність», розглядають

організовану злочинність як сукупність злочинів, вчинених групами, що мають усі ознаки організації (статус, мету діяльності, керівника, підрозділи матеріального забезпечення, гроші, приміщення, транспорт тощо) [5, 77]. Сутність поняття організованої злочинності розглядається й іншими науковцями [3; 8; 14], як і її різновиди [12; 15].

Проте розвиток цього антисоціального явища нерідко спричинює його трансформацію, а тому потребує більш детального аналізу.

Мета. Зважаючи на викладене, метою даної праці визначення поняття організованої злочинності та її стрижневої категорії – злочинного угруповання.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи зазначені поняття, можна дійти висновку, що різні вчені-кримінологи в якості головних відокремлювали найрізноманітніші ознаки організованої злочинності. Спробу їх узагальнення та синтезу здійснив німецький кримінолог Г. Шнайдер. Такими ознаками він назвав:

1) задоволення потреб населення організованою злочинністю у нелегальних товарах та послугах;

2) проведення діяльності раціонально та планово (злочинні дії визначаються з міркувань незначного ризику і значного прибутку);

3) організація групи будується за жорстким розподілом ролей;

4) формування своєї системи цінностей професіоналами – представниками організованої злочинності;

5) знаходження будь-якого злочинного синдикату знаходиться в підпорядкуванні невеликої групи, яка планує й веде пошук можливостей для злочинних діянь, розраховує ступінь ризику, вартість і вигідність злочинних проєктів, контролює їх виконання. Маючи у своєму розпорядженні значні фінансові можливості, злочинна конфедерація може не поспішати у виборі мети та проведенні операції (лише тоді натискає на курок, коли злочинне діяння пов'язане із мінімальним ризиком);

6) дотримання злочинною організацією своїх основних принципів (безперечна лояльність усіх членів, заборона на різноманітні злочинні дії без наказу керівництва);

7) ґрунтування своєї діяльності на нейтралізації державного кримінального переслідування, яка досягається шляхом ізоляції керівної ланки від виконавців, а також в результаті систематичного підкупу представників влади [14, 49-50].

Таким чином, організовану злочинність, на мою думку, можна визначити як сукупність передбачених кримінальним законом суспільно небезпечних діянь, які вчиняються учасниками організованих груп на певній території чи у сфері діяльності, з метою отримання максимального прибутку чи іншої зацікавленості з мінімальним ризиком до викриття.

Організованість є однією з визначальних характеристик організованої злочинності. Це дістає вияв навіть у термінології, що вживається у наукових працях та у законодавстві: «організована злочинність», «організована злочинна діяльність» «організоване злочинне угруповання», «організована група» тощо. На думку В.В. Лунєєва, з якою не можна не погодитись, кримінальна організованість є головною і практично єдиною ознакою, за якою можна згрупувати діяння, що становлять у сукупності організовану злочинність. Він вважає, що дуже важливо віднайти більш-менш точні критерії, за якими можна було б відрізнити останню від ситуативних груп, які вчиняють злочини за попередньою змовою [11, 287].

О.І. Гуров виділяє три рівні організованої злочинності – примітивний, середній та високий. До примітивного рівня він відносить групи з простою структурою: «ватажок –

учасники». Кількісний склад таких груп коливається у межах від трьох до десяти чоловік. Корупційні контакти для них є рідкісними, їх члени переважно вчиняють крадіжки, грабежі, розбої, шахрайство.

Середній рівень становлять угруповання, що є ніби перехідною ланкою між вказаними вище групами та більш досконалими злочинними утвореннями. В них має місце виділення окремих підрозділів – бойовиків, розвідників, виконавців, охоронців. Як правило, ці угруповання мають корупційні зв'язки з чиновниками органів влади та управління.

Високий рівень утворюють кримінальні організації з мереживною (сітьовою) структурою, які мають дві та більше ланок управління, їх характеризує наявність матеріальної бази (спільних грошових фондів, банківських рахунків, нерухомості); легального прикриття у вигляді зареєстрованих фондів, спільних підприємств, кооперативів, ресторанів тощо; колегіального органу управління, утворюваного групою осіб (радою), майже рівних за своїм статусом; функціонально-ієрархічної побудови з розподілом організації на окремі групи; міжрегіональних зв'язків керівного ядра, охоронців, інформаційної служби, «контролерів» тощо; статуту у формі певних правил поведінки, традицій, «законів» та санкцій за їх порушення; специфічної мовної системи, зокрема жаргону; інформаційної бази, створеної, зокрема, шляхом здійснення розвідки та контррозвідки; своїх людей в органах влади, судових та правоохоронних органах. Ці організації розподіляють між собою сфери впливу. Для них характерна спеціалізація злочинної діяльності.

Поряд з цим О.І. Гуров виділяє таку особливу форму злочинного об'єднання, як співтовариство «злочинців у законі». Він зазначає, що лише на перший погляд це аморфна організація, в якій усі рівні і яка не має постійного місця дислокації, об'єднана лише рамками злочинського закону. Насправді ж зв'язок між злочинцями настільки міцний, що вони становлять єдине ціле. Органом управління є сходка, на якій вирішуються важливі для них питання. Таке об'єднання згуртовує злочинні елементи шляхом проведення сходок, прийняття спеціальних письмових звернень; вирішує конфлікти, що виникають у злочинному середовищі; займається збиранням коштів до спільних кас; налагоджує стосунки з закордонним злочинним світом [8, 258-261].

Організована злочинність (далі – ОЗ) утворює значну небезпеку для суспільства, особливо коли воно знаходиться в стані реформування та розбудови державно-правової системи. Саме така, сприятлива для організованої злочинності ситуація, містить у собі загрозу її проникнення практично у всі сфери суспільних відносин [1, 17].

Іншим чинником, що сприяє організованій злочинності, є наявність корумпованих зв'язків ОЗ з різними органами влади, що суттєво шкодить державним інтересам та іміджу України на міжнародному рівні.

Стрижневою категорією організованої злочинності є організована група.

Поняття співучасті у злочині сформульовано у ст. 26 Кримінального кодексу України як «спільна участь декількох суб'єктів злочину у вчиненні умисного злочину». Ст. 28 КК України містить чотири форми співучасті: вчинення злочину без попередньої змови виконавців між собою (ч. 1 ст. 28); вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб (два чи більше), які заздалегідь, тобто до початку злочину, домовились про його спільне вчинення (ч. 2 ст. 28); вчинення злочину злочинною групою (ч. 3 ст. 28) та вчинення злочину злочинною організацією (ч. 4 ст. 28).

Поняття злочинної групи складається з таких характерних ознак: злочинна гру-

па — це об'єднання людей; з точки зору соціальної психології таке об'єднання є малою неформальною групою; антисупільна спрямованість групи; об'єднання відбувається на основі спільної злочинної діяльності; члени групи в певній мірі організовані; група виступає як єдиний особливий суб'єкт злочинної діяльності [7, 137].

Таким чином, можна визначити злочинну групу як неформальну групу, що об'єднується на основі скоєння суспільно небезпечних, протиправних дій людей, що спрямовані на досягнення єдиної мети, які організовані певним чином і становлять єдиний суб'єкт діяльності. З точки зору соціальної психології, злочинна група — неформальне об'єднання людей, які організувалися для задоволення корисливих особистих інтересів і потреб шляхом злочинної діяльності [8, 287].

До злочинних об'єднань, що не можна визнати організованими злочинними угрупованнями відносять ситуативні злочинні групи.

Ситуативна злочинна група — це група осіб, що включає двох і більше осіб, які об'єдналися з метою вчинення злочину. Така група утворюється на основі існуючої малої неформальної групи і об'єднанням людей з метою вчинення злочинної діяльності під впливом емоцій або певних сприятливих обставин. У ситуативній групі відсутня чітка психологічна й функціональна структура. У свою чергу, ситуативні злочинні групи за ступенем узгодженості (домовленості) розподіляються на групи без попередньої змови і на групи за попередньою змовою.

У *ситуативній групі без попередньої змови* двоє або більше виконавців утворили групу для спільного вчинення злочину без попередньої домовленості між собою про це [13, 53].

Ситуативна група за попередньою змовою характеризується тим, що співучасники спільне вчинення цього злочину декількома (двома і більше) суб'єктами злочину, які заздалегідь домовилися про спільне його вчинення. Домовитись про спільне вчинення злочину заздалегідь — означає дійти згоди щодо його вчинення до моменту виконання його об'єктивної сторони [13, 53].

На відміну від злочину, вчиненого групою за попередньою змовою, за Кримінальним кодексом України злочин визнається вчиненим організованою групою, за наявності трьох і більше його учасників, якщо група попередньо зорганізувалася. Але чи не охоплюють обсяг та межі попередньої змови певною мірою елементи організації? Ознаками організованої групи, крім того, визначені об'єднання єдиним планом, розподіл функцій учасників групи. А хіба група, що вчиняє злочин за попередньою змовою, діє при цьому зовсім безпланово, без жодної домовленості щодо змісту, часу та послідовності дій, без елементарного розподілу обов'язків (функцій)? [1] Тим більш, про розподіл ролей (функцій) прямо йдеться при характеристиці звичайного спів виконавства за попередньою змовою [13, 53]. Як бачимо, розмежування організованих та нібито «неорганізованих» злочинних груп проводиться за ознаками, що належать обом категоріям груп та відрізняються лише мірою, ступенем, оцінкою вияву, тобто термінологічною відмінністю, що залишає місце для суб'єктивної оцінки. У такий самий спосіб визначаються організаційні ознаки організованих груп і злочинних організацій: і перші й другі — стійкі об'єднання, які попередньо зорганізувалися: перші — для вчинення злочинів, об'єднаних єдиним планом, а другі — для спільної, тобто об'єднаної, скоординованої діяльності; перші мають розподіл функцій, другі — ієрархічну структуру, яка є різновидом розподілу функцій [3]. За бажанням ці ознаки можна по-різному тлумачити, хоча все ж таки відмінність злочинної організації простежується із наведенням ознак

вчинюваних нею злочинів.

Набуття злочинною діяльністю характеру організованої пов'язано з тим, що загальна мета та система забезпечення такої діяльності набувають нових якостей, що свідчать про підвищену суспільну небезпечність цього виду злочинної діяльності. На відміну від звичайної злочинності, що приховується від влади, організована злочинність спирається на владу та суспільство, що дозволяє їй отримувати значні прибутки й через незлочинну діяльність, навіть, легальними засобами: податкові пільги, преференції, гарантії, кредити, бюджетні кошти.

Висновки. Отже, відмінність діяльності організованого злочинного угруповання від злочинної діяльності будь-якого іншого злочинного об'єднання характеризується: тривалістю злочинною діяльністю; колективністю угруповання або його членів; підпорядкованістю загальній меті отримання та подальшій легалізації (відмивання) значних коштів; проникненням до легальної економіки та політичної влади. Організаційні форми такого угруповання визначаються у вигляді організованої злочинної групи та злочинної організації, бандитського формування, як специфічного виду організованого злочинного об'єднання [6] та злочинне співтовариство [13, 53].

Ознаками організованого злочинного угруповання є: 1) наявність трьох або більше осіб; 2) попередня їх зорганізованість у спільне об'єднання для готування або вчинення двох чи більше злочинів; 3) стійкість такого об'єднання; 4) об'єднаність злочинів єдиним планом з розподілом функцій учасників групи, спрямованих на досягнення цього плану; 5) обізнаність всіх учасників такої групи з цим планом [13, 53].

Багато питань та суперечностей викликає кількісна ознака організованого злочинного угруповання. З одного боку на практиці саме кількість дозволяє відрізнити організовану групу від групи осіб за попередньою змовою. З іншого боку, як відзначив Президент Л.Д.Кучма у виступі на засіданні Координаційного комітету по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю 30 січня 1995 р.: «Тут наводилися факти щодо ліквідації 12 тис. злочинних угруповань, у тому числі більше 2 тис. організованих і т. ін. Але, що це за угруповання? Три п'янички за пляшкою горілки домовилися і обікрали сусіда. Або підлітки протягом місяця грабують комерційні кіоски... Так це також злочинне угруповання? І таких абсолютна більшість...» [9, 246].

Групу слід вважати стійкою за умови, якщо вона є стабільною і згуртованою, а особи, які до неї входять, мають єдині наміри щодо вчинення злочинів. Стійкість проявляється у незмінності персонального складу, збереженні певної ієрархії стосунків, встановленому розподілу ролей між його членами, визначеності правил поведінки; йдеться також про незмінність злочинних намірів.

Психологічною основою організованості угруповання є, насамперед, мета спільної злочинної діяльності [2]. Для досягнення мети виробляється стратегія і тактика діяльності угруповання, обираються найбільш ефективні засоби здійснення посягань, створюється матеріальна база функціонування угруповання. Єдність наміру учасників групи щодо вчинення злочинів, що передбачає усвідомлення кожним з учасників факту об'єднання його з іншими особами в одну групу й прагнення тісно поєднати свої зусилля з іншими учасниками для досягнення єдиного злочинного результату.

Важливою ознакою організованого злочинного угруповання є функціональна структура. Створення стійкого злочинного об'єднання обов'язково пов'язується з виділенням у ньому особи лідера, який зазвичай є його організатором та керівником. Виділяються й закріплюються необхідні для здійснення злочинів ролі за всіма учасниками угруповання.

Діяльність учасників організованого злочинного угруповання може характеризуватися як розподілом ролей, так і співвиконавством або ж поєднанням цих форм співучасті.

При цьому, чим вищий рівень угруповання тим складніша його структура. Організованість угруповання проявляється в тому, що заздалегідь підшукується об'єкт злочинного посягання, здійснюється його розвідка, обираються найбільш ефективні варіанти здійснення посягання, шляхи відходу, канали збуту незаконно набутого майна та цінностей і т. ін. [2].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Джужа О.М. Феномен – організована злочинність: Міжвідомчий наук.-дослід. центр при Координаційному комітеті по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президентіві України / О.М. Джужа, В.В. Василювич // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 3. – С. 15-25.
2. Єфремов С.О. Організоване злочинне угруповання та його ознаки [Електронний ресурс] / С.О. Єфремов // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 4. – Режим доступу: http://mndc.com.ua/menus/view/4_2001.
3. Закалюк А.П. Нормативне визначення організованої злочинної діяльності: теоретичне та практичне значення [Електронний ресурс] // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2001. – № 4. – Режим доступу: http://mndc.com.ua/menus/view/4_2001#1.
4. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. № 3341-XII // Відомості Верховної Ради. – 1993. – № 35. – Ст. 358.
5. Зелінський А.Ф. Корислива злочинна діяльність / А.Ф. Зелінський, М.Й. Коржанський. – К. : Генеза, 1998. – 248 с.
6. Кондратьєв Я.Ю. Про узагальнення результатів аналізу процесів щодо дій організованих бандитських формувань [Електронний ресурс] / Я.Ю. Кондратьєв, В.В. Петров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2000. – № 1. – Режим доступу: http://mndc.com.ua/menus/view/1_2000#1.
7. Криминологія / А. Ф.Агапов, Л. В.Барінова, В. Г. Гриб, С.И. Кириллов, С.С. Крашенников [ред. В.Д. Малков]. – М. : Юстицинформ, 2004. – 528 с.
8. Криминологія: Учебник / под ред. В.Н. Кудрявцева и В.Е. Эминова. – М., 1997. – С. 258-261.
9. Криминологія / О.М. Джужа, П.П. Михайленко, О.Г. Кулик, Ю.В. Александров, В.М. Гринчак ; НАВС України [відп.ред. Я.Ю. Кондратьєв]. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – 416 с.
10. Криминологія: Загальна та Особлива частини / І.М. Даньшин (ред.), В.В. Голіна, О.Г. Кальман, О.В. Лисодєд. – Х. : Право, 2003. – 352 с.
11. Лунеев В.В. Преступность XX века: Мировые, региональные и российские тенденции / В.В. Лунеев. – М., 1999. – 457 с.
12. Міняйло Н.Є. Організована злочинність: природа та шляхи протидії (системно-функціональний підхід) / Н.Є. Міняйло // Наук. вісник Чернівецького університету. – 2013. – Вип. 644. Правознавство. – С. 120-126.
13. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 2-ге вид., переробл. та доп. / відп. ред. С.С. Яценко. – К. : А.С.К., 2003. – 897 с.
14. Шнайдер Г. Криминологія / Г. Шнайдер [пер. с нем. Ю.А. Неподаєва]. – М. : Прогресс-Универс, 1994. – С. 49-50.
15. Шостко О.Ю. Досвід протидії організованій злочинності в Італії / О.Ю. Шостко // Часопис Національного університету «Острозька академія». – Серія «Право». – 2013. – № 1 (7).